

פרשת כי תשא

לעילוי נשמתו של אליהו בן שמחה פרץ ז"ל ביום השלושים לפטירתו. תהא נשמתו צרורה בצרור החיים.

הרב אמנון בזק

פי קרן עור פניו

ה', יישמע למראה פניו הקורנות. אך מדוע נעשה שינוי זה בירידה השנייה דווקא?

ניתן להגיד שבעיקרון הייתה תופעה זו ראויה להתרחש כבר בלוחות הראשונים, והיא נדחתה בשל חטא העגל והצורך לטפל בבעיה שנוצרה. להלן ננסה לטעון אחרת: שקרינת פני משה היא פועל יוצא של חטא העגל, ולולא החטא, לא היה הדבר מתרחש כל עיקר.

ב. כי זה משה האיש

כדי להבין את הצורך בתופעה זו, עלינו לחזור לשורשו של חטא העגל:

וַיֵּרָא הָעָם כִּי בָשַׁשׁ מֹשֶׁה לָרֶדֶת מִן הָהָר וַיִּקְהַל הָעָם עַל אֶהֱרֹן וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו קוּם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים אֲשֶׁר יֵלְכוּ לִפְנֵינוּ כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר הֶעֱלָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם לֹא יָדַענוּ מָה הָיָה לוֹ (ל"ב, א).

העם מבטא את מצוקתו על ידי הנגדה בין "משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים" לבין דרישתם ל"אלהים אשר ילכו לפנינו".³ אין הם מבקשים איש אחר, שימלא את מקומו של משה. העם מבקש שינוי מהותי בהנהגה: לא עוד הנהגה על ידי איש, בשר ודם, שעלול להיעלם מדי פעם, אלא הנהגה על ידי 'אלוהים'.⁴ העגל נועד לייצג הנהגה א-לוהית, בלתי-אנושית, ולספק את הצורך של העם בהנהגה מסוג זה.

כידוע, העונש על החטא היה כבד. מלבד מותם של שלושת אלפים איש בידי בני לוי והמגפה שנגף ה' בעם, הודיע להם הקב"ה שלא יעלה עוד בקרבם. העם ביקשו אלוהים אשר ילכו לפניהם, ומעתה – מידה כנגד מידה – שוב לא ילך ה' עמם, כי אם מלאכו בלבד:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵךְ עִלָּה מִזֶּה אֶתָּה וְהָעָם אֲשֶׁר הֶעֱלִיתָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וְלַיַּעֲקֹב לֵאמֹר לְזֶרַעְךָ אֶתְנַנְנָהּ וְשִׁלַּחְתִּי לְפָנֶיךָ מֵלֶאדָּה וְגֵרְשִׁיתִי אֶת הַכְּנַעֲנִי הָאֹמְרִי וְהַחֲתִי וְהַפְּרָזִי הַחַוִּי וְהַיְבוּסִי. אֶל אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב

3 וכך תיאר גם אהרן את הנסיבות ליצירת העגל: "ויאמרו לי עשה לנו אלהים אשר ילכו לפנינו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" (ל"ב, ג).

4 לפנינו תופעה אירונית: מה שנראה כאן לעם כחיסרון, הוא הוא שהרשים את המצרים סמוך ליציאת בני ישראל ממצרים – גם האיש משה גדול מאד בארץ מצרים בעיני עבדי פרעה ובעיני העם" (ל"א, ג).

א. בין שתי הירידות מההר

פעמיים יורד משה בפרשתנו מהר סיני: עם הלוחות הראשונים לפני חטא העגל, ועם הלוחות השניים לאחריו. לשתי הירידות פתיחה דומה: "ויפן וירד משה מן ההר ושני לחת העדת בידו" (ל"ב, טו) – "ויהי ברדת משה מהר סיני ושני לחת העדת ביד משה" (ל"ד, טז). אבל בזה תם הדמיון בין הירידות, והן נבדלות בכמה וכמה עניינים, שאחד הבולטים שבהם – קרינת פניו של משה בירידה השנייה:¹

וַיְהִי בְרִדַת מֹשֶׁה מֵהָר מֵהָר סִינַי וְשָׁנִי לַחַת הָעֵדֻת בְּיָד מֹשֶׁה בְרִדְתּוֹ מִן הָהָר וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְרוֹ אֹתוֹ. וַיֵּרָא אֶהֱרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהִגָּה קָרַן עוֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגֹּשֶׁת אֱלֹהֵי (ל"ד, טז-ט).

בהמשך מסופר כי משקרן עור פניו, נתן עליהן משה מסווה, והסיר אותו רק בשעה שעמד לפני ה' ובשעה שהביא את דברי ה' אל בני ישראל:

וַיִּקְרָא אֲלֵהֶם מֹשֶׁה וַיֵּשְׁבוּ אֵלָיו אֶהֱרֹן וְכָל הַנְּשָׂאִים בְּעֵדָה וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֲלֵהֶם. וְאַחֲרַי כֵּן נִגְשׂוּ כָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּצְוּם אֶת כָּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֹתוֹ בְּהָר סִינַי. וְכָל מֹשֶׁה מְדַבֵּר אֹתָם וַיִּתֵּן עַל פָּנָיו מִסּוּהָ. וּבָבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לְדַבֵּר אֹתוֹ יָסִיר אֶת הַמִּסּוּהָ עַד צֵאתוֹ וַיֵּצֵא וַדַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲשֶׁר יֵצְוָה. וַיֵּרָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו מֹשֶׁה וְהָשִׁיב מֹשֶׁה אֶת הַמִּסּוּהָ עַל פָּנָיו עַד בֹּאוֹ לְדַבֵּר אֹתוֹ (שם, לא-לה).

אין ספק שזהו שינוי דרמטי באישיותו של משה ובמעמדו בעיני העם.² מעתה, כל דבר שיאמר משה לבני ישראל בשם

1 כידוע, בתרגום הלטיני הקדום של התנ"ך, הוולגטה, התפרשה הלשון היחידאית "קרן עור פניו" במובן של קרניים. לפירוש זה הייתה השפעה עצומה על תפיסת הנצרות את הפרק, והדבר ניכר גם בכמה מן הציורים על דמותו של משה. אלא שפרשנות זו נראית קשה, ומסתבר שהושפעה מכמה ממלכי יוון ורומא, שנהגו לעטות לעתים קרניים כביטוי לחוזק צבאי, ובדומה למעשהו של צדקיה בן כנענה (עיין מ"א כ"ב, יא). אנו נלך בעקבות הפרשנות המקובלת, שהכוונה לקרינת פנים במשמעות של לשון ימינו; וכבר ציינו מקצת הפרשנים סמך לזה בפסוק הסתום במקצת: "ונגה פאור תהיה קרנים מידו לו ושם תבין עזה" (חבקוק ג', ד) (ואולי רומזות המילים "קרן עור פניו" לחילוף עור/אור). רשב"ם, שהכיר היטב את הפרשנות הנוצרית, הוסיף כאן: "והמדמהו לקרני ראם קרניו" (דברים ל"ג, יז) אינו אלא שוטה, כי שתי מחלקות הם ברוב תיבות שבתורה".

2 וכדברי רב"ע בפירוש הקצר: "ודע שלא מצאנו לנביאים מופת גדול מזה, כי כל פלא שיחדש השם החצדיק נביאו היו באחרים שהוא חוץ ממנו".

ההשפעה של תופעה חדשה זו ניכרת מיד: "וַיֵּרָא אֲהָרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהָיָה קָרֶן עֹר פָּנָיו וַיִּירָאוּ מִגִּשְׁתֵּי אֱלֹהֵי" (שם, ל). נעימת הזלזול הקלה שבמשפט "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו" מוחלפת ביראה מפניו. אמנם לאחר שקרא משה לעם פסקה היראה, אך מכאן ואילך יהיו פניו הקורנות של משה מחזה שיראו בני ישראל דרך קבע, ובמקום היראה החד-פעמית באה ראייה: "וּבָבֹא מֹשֶׁה לִפְנֵי ה' לְדַבֵּר אֵתוֹ יָסִיר אֶת הַמַּסָּוָה עַד צֵאתוֹ וַיָּצֵא וַדָּבָר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת אֲשֶׁר יָצָוהוּ. וַיֵּרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרֶן עֹר פָּנָיו מִשָּׁה...". (שם, לד-לה). מעתה יראה עם ישראל את פניו הקורנות של משה בהביאו להם את דבר ה', ויבין כי אמנם הוא "משה האיש", אך איש זה עומד במדרגה רוחנית גבוהה וייחודית.

ג. ומשה לא ידע

השינוי במעמדו של משה הוא דבר חריג: מלכתחילה לא היה שינוי זה אמור לקרות גם אצל משה, ושוב לא קרה אצל שום אדם אחר. התורה אינה הופכת בני אדם לדמויות א-לוהיות, ולעולם אינה מסתירה את מידותיהם האנושיות. אשר על כן ראתה גם פרשה זו – הסוטה, במידה מסוימת, מן הנורמה המקובלת בתורה – צורך לאזן את הדברים, ובד בבד עם העלאת דמותו של משה מעל הנורמות האנושיות, היא מטעימה כי משה היה אדם ונותר אדם.

נראה שכך יש לבאר את ההדגשה "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו". פסוק זה עומד בזיקה לפסוק שבו התחיל כל העניין: "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים לא ידענו מה היה לו". גם משה, כבני ישראל, הוא אדם, ולעתים איננו יודע את הנעשה סביבו.

להדגשה זו יש חשיבות נוספת. מאחר שמשה לא ידע – הרי שגם לא שינה ממנהגו בדבר. משה ירד מן ההר כשם שעלה אליו – באותה אישיות ובאותה הנהגה אנושית כלפי העם.

דומה שהביטוי העיקרי לצניעותו של משה הוא ההדגשה שקירן פניו קשור אך ורק בהתגלות ה' אליו. המסווה שנתן משה על פניו בא להראות שאין שום משמעות לפניו הקורנות מצד עצמן. משה הסיר את המסווה רק כשעמד לפני ה' או כשהביא את דברו אל העם, ובכך ביקש להורות שקרינת עור פניו היא תופעה א-לוהית, והוא עצמו אינו אלא צינור ואמצעי בלבד. אין הוא עושה שום שימוש אישי בפניו הקורנות, וכאשר הוא פועל עצמאית, נתון עליהן מסווה.⁸

הראשונים הדגש הוא בכתב, המייצג את התורה שבכתב ואת מעמד הר סיני. בלוחות השניים הדגש הוא בדבר ה' המתגלה למשה בכל עת, ומייצג את ההתחדשות המתמדת של תורה שבעל פה.

8 כן נראה מפשוטו של מקרא, וכן דעת ראב"ע (בפירושו הארוך לפס' לד). אמנם ראב"ע מביא גם דעה חולקת: "יש אומרים שהאור היה מתחדש בפני משה בכל עת שהיה בא אל אהל מועד וידבר עם השם. והיה יוצא, והאור עומד כל זמן שהיה מדבר אל בני ישראל דברי השם, ובכלותו ישם

וּדְבַשׁ כִּי לֹא אָעֻלָּה בְּקִרְבְּךָ כִּי עִם קֶשֶׁה עֲרַף אֶתְּהָ פֶן אֶקְלָךְ בְּדָרְךָ (ל"א, א-ב).

ואולם, נראה שבד בבד עם העונש, הייתה גם מידה של הבנה למציאות שהביאה לחטא. כתיקון למציאות זו היה צורך 'לשדרג' את מעמדו של משה בעיני העם. מכאן ואילך חל שינוי מה בתיאור האנושי כל כך של הקורות את משה,⁵ והוא מקבל מעמד גבוה יותר ממעמדו של בן אנוש רגיל.

הביטוי הראשון לכך היה בהבדל אחר בין לוחות ראשונים ללוחות שניים: אופיים הא-לוהי של הלוחות הראשונים לעומת שותפותו של משה ביצירת הלוחות השניים. שלוש פעמים מודגש בפרשתנו ייחודם הא-לוהי של הלוחות הראשונים, שהקב"ה בכבודו ובעצמו עשאם: "שְׁנֵי לַחַת הָעֵדֻת לַחַת אֲבָן כְּתָבִים בְּאֶצְבַּע אֱ-לֹהִים" (ל"א, יח); "וְהַלַּחַת מַעֲשֵׂה אֱ-לֹהִים הִמָּה וְהַמְּכָתֵב מְכָתֵב אֱ-לֹהִים הוּא הָרוּת עַל הַלַּחַת" (ל"ב, ט). את הלוחות השניים, לעומת זאת, עשה משה: "פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֻׁנִים... וַיִּפְסַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֻׁנִים" (ל"ד, א-ד); ואף אין ברור לגמרי מי כתב עליהם – משה או הקב"ה.⁶

יתרה מזאת, את מקום החזרה המשולשת על היות הלוחות הראשונים מעשה א-לוהים תופס בסיפור הלוחות השניים קירן עור פניו של משה, המודגש אף הוא שלוש פעמים: "ומשה לא ידע כי קרן עור פניו בדברו אתו. וַיֵּרָא אֲהָרֹן וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה וְהָיָה קָרֶן עֹר פָּנָיו... וַיֵּרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרֶן עֹר פָּנָיו מִשָּׁה" (ל"ד, כט-לה). הצד הנסיי שבעדות על מעמד הר סיני שוב אינו בלוחות, כי אם במשה.⁷

5 סיפור הולדתו וגדילתו (פרק ב'), סירובו ללכת בשליחות הקב"ה להוציא את ישראל ממצרים וההידיינות הארוכה על כך (פרקים ג-ד), היותו כבד פה וכבד לשון (ד', ט), הבאת אילן היוחסין שלו (ו', יד-כו) ועוד.

6 מצד אחד, הקב"ה אומר למשה במפורש: "פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֻׁנִים וְכַתְּבֵנִי עַל הַלַּחַת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלַּחַת הַרְאשֻׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַרְתָּ" (ל"ד, א). מצד שני, בהמשך הפרק נאמר: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קְתֹב לָךְ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כִּי עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה קְרַתִּי אִתְּךָ בְּרִית וְאֵת יִשְׂרָאֵל. וְהָיָה שִׁם עִם ה' אֲרַבְעִים יוֹם וְאֲרַבְעִים לַיְלָה לָחֵם לֹא אֶכַל וּמִים לֹא שָׁתַּה וַיִּקְתַּב עַל הַלַּחַת אֶת דְּבָרֵי הַבְּרִית עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים" (שם, כז-כח). בספר דברים מפורש כי ה' הוא שכתב על הלוחות השניים: "בָּעֵת הַהוּא אָמַר ה' אֱלִי פָּסַל לָךְ שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֻׁנִים וְעַל אֱלִי הִרְרָה וְעִשִׂיתָ לָךְ אֲרוֹן עֵץ. וְאִכְתַּב עַל הַלַּחַת אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר הָיוּ עַל הַלַּחַת הַרְאשֻׁנִים אֲשֶׁר שִׁבַרְתָּ וְשִׁמְתָם בְּאֲרוֹן. וְאָעֵשׂ אֲרוֹן עֵצִי שְׁטִים וְאִפְסַל שְׁנֵי לַחַת אֲבָנִים כְּרֵאשֻׁנִים וְאָעַל הִרְרָה וְשְׁנֵי הַלַּחַת בְּיָדִי. וַיִּכְתַּב עַל הַלַּחַת כְּמִכְתָּב הַרְאשֻׁן אֶת עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דָּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּהָר מִתּוֹךְ הָאֵשׁ בְּיוֹם הַקָּהָל וַיִּתְּנֶם ה' אֱלֹהֵי" (דברים ל', א-ד). משום כך כתבו רבים מן המפרשים כי הפסוק "וַיִּכְתַּב עַל הַלַּחַת..." (ל"ד, כח) שבפרשתנו מוסב אף הוא על הקב"ה. אמנם עדיין קשה פסוק כז: "וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה קְתֹב לָךְ אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה", והמפרשים הציעו כיוונים שונים בביאור הדבר. רמב"ן הבין שהכוונה לכתיבה אחרת: "צוה שיכתוב ספר ברית ויקרא אותו באוני העם". ובדומה לזה כתב רשב"ם, שהציווי מוסב על הדברים האמורים קודם לכן, בפס' יא-כו. על כל פנים, קשה להתעלם מן הלשון המעורפלת שנקטה התורה, שניתן להבין ממנה כי משה השתתף, בדרך כלשהי, גם בכתיבת הלוחות השניים; ומן העובדה שעל לוחות אלו לא נאמר שנכתבו ב"מכתב א-להים" כשם שנאמר בראשונים.

7 שוני זה מבטא את הרעיון שעמדנו עליו בשיעורנו לפרשת תרומה והשתא בדבר היחס בין תורה שבכתב לתורה שבעל פה. בלוחות

הנה כי כן, גם משקרן עור פניו, נשאר מנהיגם הדגול של בני ישראל "משה האיש". יתרה מזאת:

וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה (במדבר י"ב, א).⁹

* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב אמנון בזק, תשע"א *
* עורך: בעז קלוש *

* בית המדרש הווירטואלי *
* מיסודו של *
* The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash *
* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
* דוא"ל: office@etzion.org.il *
* לביטול רישום לשיעור: *
* <http://etzion.org.il/vbm/unsubscribe.php> *

המסוה, שידע שיסור האור וישובו פניו כאשר היו. וזה יהיה גרעון למשה, אם יראו ישראל פניו בלי אור, על כן היה משיח המסוה". לפי פירוש זה, המסוה שירת אינטרס אישי של משה – שבני ישראל לא יראו את פניו בשעה שאינן קורנות. אך כבר הכריע ראב"ע בפירושו שם: "אמר הגאון כי האור לא סר מפניו עד יום מותו, על כן לא כהתה עינו. וזהו הנכון... ולפי דעתי, כי שם המסוה בעבור כבוד האור שחדש השם בפניו, שלא יראוהו ישראל בכל רגע, רק כאשר ידבר אליהם דברי השם, ויסיר את המסוה בבואו אל אהל מועד, שידבר עם השם פנים בפנים".

⁹ הכינוי "איש הא-להים" נאמר במשה לראשונה רק לקראת מותו: "וְזָאת הַבְּרִיָּה אֲשֶׁר בָּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱ-לֹהִים אֶת גְּנִי וְשָׂאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ" (דברים ל"ג, א). רק כאשר משה עומד לפני מותו, בשעה שברור לכול שהוא בשר ודם – רק אז ניתן לכנותו לא רק "איש", אלא גם "איש הא-להים".